

Två artskilda perioder för pedagogisk forskning: Det utbildningspolitiska systemskiftets juridiska dimension och dess djupgående konsekvenser för samhälle, skola och pedagogik

Tomas Englund

How might we explain and understand Swedish educational policy and the development of the Swedish school system, from the comprehensive, equality-oriented direction introduced in the early 1960s to the fragmented and divided system of today? In the following I will claim that two fundamentally different educational policy periods can be discerned. The first coincides with the first three decades of the comprehensive school system, from 1962 to 1989, the second with the three decades from 1989/1990 to the present. These two periods have created quite different conditions for the work of schools, and also for educational research. The crucial reforms laying the foundations for the shift in educational policy between the two periods were heavily influenced and inspired by the transnational emphasis in the late 1980s on the individual rights set out in international conventions, implying a parental right to educational authority. In recent decades, the consequences of this shift have manifested themselves in a partly privatised and marketized school system, characterised and driven by a logic clearly distinguished from the ideals and aspirations underpinning the struggles of the earlier period for a democratic and equality-oriented school system.

INTRODUKTION – REFLEKTIONER ÖVER RELATIONEN MELLAN POLITIK OCH PEDAGOGIK

Hur har förutsättningarna för kommunala politiker, rektorer, lärare och elever i svensk skola och pedagogiska forskare förändrats i relation till den förda

nationella utbildningspolitiken och den förändring som skett som en konsekvens av denna utbildningspolitik? I det följande hävdar jag, i hög grad med stöd i egen, forskningsmiljöbaserad och projektkamraters forskning, att två från varandra artskilda perioder omfattande sammanlagt sex decennier i den svenska utbildningspolitiken kan urskiljas, perioder som skapat helt olika förutsättningar för svensk skola och pedagogisk forskning. De båda perioderna går delvis in i varandra genom en relativt lång övergångsperiod under 1980- och 90-talen, men åtskiljs genom de reformer runt 1989/1990 (Wahlström, 2002) som lade grunden för det utbildningspolitiska systemskiftet (Englund, 1996)¹. Detta skifte har under de senaste decennierna tagit konkret form i ett delvis privatiserat och marknadsbaserat utbildningssystem. Detta system är präglad av en logik som drivs med helt andra ideal och strävanden än de som utmärkte kampen för och genomförandet av den gemensamma grundskolans tre decennier. Denna förskjutning kan karakteriseras som en förskjutning från 'public good' till 'private good' (jfr Englund 1989, 1993, 2009). Analysen av den senare, nuvarande perioden visar också hur den juridiska auktoriseringen av föräldrarätten och det fria skolvalet samt expansionen av fristående skolor varit avgörande för det starkt differentierade och segregerade skolsystem som successivt ersatt den sammanhållna, jämlikhets- och demokratisyftande grundskolan. Denna successiva omvandling av skolsystemet har också skapat en snabbt växande juridifiering av stora delar av skolans verksamhet vars konsekvenser förefaller vara betydande.

DISPOSITION

I artikeln presenteras först en grov kronologisk översikt över de två perioderna, där den första som nämnts sammanfaller med den sammanhållna grundskolans tre decennier, 1960-, 70- och 80-talen. 1980-talet kan emellertid, delvis trots eller tack vare Lgr 80 som en starkt demokratisyftande läroplan, också ses som en vändpunkt till det som skulle komma genom exempelvis begynnande krav på statsbidrag till fristående skolor som alternativ till den allmänna, kommunala grundskolan. I det följande skall detta påvisas.

Åren runt decenniesskiftet 1989/1990 är också tiden för de flesta av de avgörande reformerna där den juridiska auktoriseringen av föräldrarätten i utbildningsfrågor är den mest betydande. Under återstoden av 1990-talet förankras successivt det utbildningspolitiska systemskiftet, även om vissa motrörelser också förekommer, och skiftet skapar en grogrund för en djup omvälvning av det svenska skolsystemet under 2000-talets första decennier genom privatisering, marknadsisering och skelsegregation. I det följande skall påvisas hur juridifieringen av utbildningssystemet är central i detta skifte och hur den successiva juridifieringen av skolans verksamhet också är ett viktigt kännetecken för denna senare och fortfarande verkamma period genom att

fler, tidigare inte juridifierade områden av skolans verksamheter efterhand juridifierats. Samtidigt sker en successivt försvagad språksättning i utbildningspolitiken av skolsystemet som demokrati- och jämlikhetsstiftande som ett resultat av den juridiska auktoriseringen av föräldrarrätten.

DEN SAMMANHÅLLNA GRUNDSKOLANS TRE DECENNIER

Som det heter i presentationen av den antologi som 1989 söker sammanfatta de svenska utbildningspolitiska strävandena före och under grundskoleperiodens tre decennier 1960-, 70- och 80-talen, så hade Sverige dittills:

maintained an unequivocal commitment since the 1930s to a policy of social equality and social welfare expansion. In educational terms, equality and mass participation continue to be the fundamental precepts of planning and policy-making (Ball & Larsson, 1989, presentationstext).

Den svenska grundskolereformen och dess tre första läroplaner uttryckte således en stark politisk vision av att skapa ett samhälle med jämlika medborgare som stod upp för demokratins bevarande och fördjupning. Utbildning betraktades här som en kollektiv medborgerlig social rättighet med innebörden att utbildningen skulle vara pluralistisk och därmed lägga grunden och ge förutsättningar för varje individs självständiga ställningstagande i olika frågor.

De tre läroplaner för den svenska grundskolan som utarbetades under denna period innehåller alla tre starka demokratiambitioner som underströk skolans roll som främjare av demokratifostrande praktiker. Lgr 62 och Lgr 69 hade en stark tro på vetenskapen som riktningsgivare i flera avseenden. Innehållet skulle helst kunna relateras till 'vetenskapens nuvarande ståndpunkt' liksom den tredje, Lgr 80, men den läroplanen framhöll också att det bland vetenskapens företrädare kunde förekomma olika uppfattningar. Lgr 80 introducerade dessutom en viktig innehållslig innovation om att bygga kunskapsbildningen på centrala begrepp. Lgr 80 stod också, i jämförelse med de två första läroplanerna, mer öppen för förekomsten av konflikter och motsättningar som borde belysas. Ett signum för läroplanen för grundskolan 1980 var att demokratins kärna innebar att vi fick vara oense och även uppmuntras därtill (jfr Liedman, 1983/1986).²

1980-talet³

Men 1980-talet innebar också att kritiken mot den svenska modellen med en stark offentlig sektor och en gemensam demokratifostrande grundskola växte parallellt med implementeringen av Lgr 80. Det var en kritik på flera plan. Kritiken mot den svenska grundskolan tog sig bland annat uttryck i ett ökat intresse för etablerandet av fristående skolor på olika grunder och följde på

så sätt upp en debatt från 1970-talet om huruvida friskolorna skulle erhålla statsbidrag, ett krav som främst drevs av moderaterna. I Sverige formulerades således under 1980-talet dels kraven på att få vara fristående skolor från Waldorfskolor och Montessoribaserade skolor och 1983 bestämdes också att skolor med annan huvudman fick kalla sig just fristående, medan den pågående debatten främst handlade om fristående skolor skulle erhålla statsbidrag. Efter diverse utredningar bestämdes först att statsbidrag endast skulle kunna ges till skolor med specifika alternativpedagogiska erfarenheter som skulle kunna tillföra det allmänna utbildningsväsendet något, men moderaternas sammankoppling av föräldrars och elevers önskan om fritt val av skola och hänvisningen till FN-deklarationen och Europakonventionen innebar efterhand att moderaterna fick de andra borgerliga partierna med sig. Även från andra håll än de alternativpedagogiska skolorna restes efterhand krav på att få inrätta fristående skolor med statsbidrag, dels religiösa (även religiöst fundamentalistiska) grupperingar samt etniskt baserade (t.ex. muslimska) och språkligt (t.ex. finska) grundade.

Under andra hälften av 1980-talet framförde framträdande borgerliga politiker kraven på friskolors berättigande och föräldrars rätt till val av skola med kraven allt tydligare sammankopplade till varandra och dessutom relaterade till såväl FN-deklarationen om föräldrars rätt till bestämmande över sina barns utbildning och hur denna rätt gavs juridisk auktoritet genom Europakonventionen.⁴ Jag skall därför karakterisera dessa två internationella konventioner närmare och påvisa hur Sverige förhållit sig till dessa båda konventioner sedan de tillkom (jfr Englund, 2011) för att sedan återkomma till händelseutvecklingen under 1980-talets slut.

INTERNATIONELLA RÄTTIGHETSKONVENTIONERS PÅVERKAN PÅ DEN SVENSKA SKOLANS JURIDIFIERING - EN HISTORISK TILLBAKABLICK

En historiskt betydande, för ett stort antal stater, gemensam överenskommelse efter det andra världskriget var Förenta Nationernas rättighetsförklaring där det i artikel 26§3 hävdas att ”parents have a prior right to choose the kind of education that shall be given to their children”. Det var emellertid inte detta perspektiv som låg till grund för den svenska grundskolan utan snarare ett medborgarrättsligt och jämlikhetsorienterat utbildningsperspektiv (Englund, 1989).

Det underliggande rättighetsperspektiv, om än inte starkt uttalat i principiella termer, som låg till grund för en för alla sammanhållen grundläggande utbildning i Sverige under grundskolans tre decennier, var den engelska sociologen Thomas H. Marshalls rättighetsanalys utarbetad 1949 (Marshall, 1949/1991). Enligt denna utvecklades de *medborgerliga rättigheterna* i de västerländska demokratierna i tre steg, civila, politiska och sociala rättigheter där en allmän utbildning utgör just en *medborgerlig, kollektiv social*

rättighet som innebär en viktig jämlikhets- och demokratiaspekt (se Englund, 1989, s. 32-35). Nämnas bör att Marshalls analys primärt utgjorde en betraktelse över det engelska skolsystemets framväxt med 'comprehensive education for all' men som i det engelska fallet bortsåg från förekomsten av privata elitskolor. Den svenska sammanhållna grundskolan utgjorde däremot en mycket god illustration och ett manifest uttryck för politikens möjligheter vad gäller en medborgarförberedande utbildning i enlighet med Marshalls stegvisa rättighetsutveckling.

Den i kontrast till Marshalls synsätt alternativa betraktelse som tog successiv form i Sverige under andra hälften av 1980-talet inspirerat från flera håll var att betrakta rättigheten utbildning ur ett perspektiv om *mänskliga rättigheter* (jfr Bobbio, 2000). Detta rättighetsperspektiv hade sin grund i dels FN-deklarationen om mänskliga rättigheter från 1948 där utbildning betraktas som en grundläggande mänsklig rättighet, men i vilken det också i artikel 26§3, hävdades att "parents have a prior right to choose the kind of education that shall be given to their children", en paragraf som i sin tid primärt föränleddes av hur vissa stater grovt missbrukat utbildningssystemet i indoktrinerande syfte före och under det andra världskriget. Paragrafen återspeglade dessutom en önskan från många religiösa föräldrar att genom skolan kunna förmedla sina religiösa värderingar till sina barn. Till skillnad från Marshalls perspektiv att utbildningen tillkom varje uppväxande som en *social rättighet*, för utvecklingen av en förmåga till självständiga ställningstaganden, så innebar den proklamerade föräldrarätten, att föräldrarna skulle kunna välja vilken utbildning deras barn skulle få. Barnens utbildning blev i detta fall en *civil rättighet* som tilldelades föräldrarna. Bakgrunden till FN-deklarationens artikel 26§3 var således dels att totalitära stater hade utnyttjat skolan i indoktrinerande syften, vilket skulle förhindras genom föräldrarätten och dels att religiösa föräldrar ville ha garantier för att skolan skulle kunna vara en institution som förmedlade föräldrarnas religiösa värderingar till deras barn (Roth, 2011).

Redan här existerar alltså en potentiell motsättning mellan föräldrar och barn genom att paragrafen skapar en möjlighet för föräldrar som indoktrinerande i en viss religion och att det enskilda barnet därigenom inte ges religionsfrihet utan skall uppfostras i föräldrarnas religion.

I det uppföljande arbetet till FN-deklarationen som ledde till Europakonventionen 1949-1952 handlade också grundfrågan om gränsdragningen mellan statens och familjens ansvar för barns och ungdomars utbildning (jfr Wahlström 2011a, 2011b). I den diskussionen kom rätten till utbildning i stor utsträckning att kopplas just till frågan om religionsfrihet, en frihet som fanns inskriven i konventionstexten. Frågan var emellertid vems rätt till religionsfrihet som avsågs, föräldrarnas/faderns civila rättighet att välja en undervisning som stod i överensstämmelse med hans egen övertygelse eller barnets sociala rättighet till en utbildning som, i enlighet

med Marshalls synsätt, gav den växande medborgaren förutsättningar att som vuxen kunna utöva sina rättigheter och kunna göra självständiga ställningstaganden. Eftersom Europakonventionen 1952 gavs en stark juridisk status, med möjlighet för enskilda att få sin fråga prövad gentemot staten, var det inte alldeles självklart hur de enskilda nationerna skulle hantera varje barns rätt till grundläggande utbildning. Det handlade framför allt om frågan om föräldrarättens starka ställning som specificerades genom tilläggsprotokollets artikel 2 som löd att ”i fråga om uppfostran och undervisning skall staten respektera föräldrars rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse” (Prop. 1953:32, s. 5). Den svenska regeringen godkände emellertid inte paragrafen om föräldrarättens starka ställning under 1953 då konventionen i övrigt ratificerades, utan redovisade ett förbehåll med argumentet att befrielse från vissa moment i undervisningen i kristendom ej godkändes utom för barn med annan trosbekännelse än den svenska kyrkans (Prop. 1953:32, s. 11).

Syftet med kristendomsundervisningen preciserades också till ”att vara ett led i den allmänna orienteringen i kunskapens värld och att vara ett instrument i personlighetsdanningen” (Prop. 1953:32, s. 6, jfr Wahlström, 2011b, s. 91). Den ansvarige utrikesministern Östen Undén, framhöll också att kristendomsundervisningen ”borde vara objektiv och präglas av tolerans och tankefrihet” (Prop. 1953:32, s. 6). Denna inställning kvarstod också i den nyinstiftade grundskolan med Lgr 62 där kristendomsundervisningen uttryckligen skulle vara objektiv, en undervisning *om* kristendom och inte *i* kristendom. Denna förskjutning av principerna för grundskolans undervisning bemöttes i sin tur av starka protester från delar av det svenska civilsamhället som samlade tusentals underskrifter (Algotsson, 1975). I Lgr 69 togs ytterligare ett steg som innebar att kristendomsämnet byttes ut mot religionskunskap som innebar ett allt tydligare avståndstagande från att skolan skulle fostra till kristendom.

Den fortsatta historien visade emellertid att det existerade starka krafter i det svenska samhället som ville behålla ett kraftfullt kristendoms-kunskapsämne som bidrog till en kristen, religiös uppfostran samtidigt som andra krafter ville driva på sekulariseringen. Sammantaget innebar således grundskolans införande en strävan till sekulariserat innehåll med det objektiva religionskunskapsämnet i Lgr 69 som ersättning för den kristet fostrande kristendoms-kunskapen också följdenligt en strid om religionens plats och karaktär i skolan. Men med grundskolereformen etablerades i princip en inriktning mot en sekulariserad skola, en inriktning som ytterligare förstärks i Lgr 80. Den sekulariserade skolan skulle på sikt leda till krav på konfessionella fristående skolor.

Som tidigare anförts i slutet på avsnittet om 1980-talet så framförde framträdande borgerliga politiker kraven på friskolors berättigande och

föräldrars rätt till val av skola med kraven allt tydligare sammankopplade till varandra. Kraven var dessutom relaterade både till FN-deklarationen om föräldrars rätt till bestämmande över sina barns utbildning och hur denna rätt gavs juridisk auktoritet genom Europakonventionen.

ÖVERGÅNGSPERIODEN: TILLBAKA TILL DET SENA 1980-TALET'S
STRIDER OCH 1990-TALET'S BEGYNNANDE ETABLERING AV ETT
SPLITTRAT OCH OJÄMLIKT SKOLSYSTEM

Mot slutet av 1980-talet hade således en situation inträtt som innebar att den socialdemokratiska regeringen befann sig i politisk brygga vad gällde den allt starkare hänvisningen till internationella konventioner med föräldrarätten (FN-deklarationen och Europakonventionen) och kravet på fristående skolor samt ett fritt skolval. Dessa krav innebar att den allmänna, sammanhållna grundskolan hotades, men kraven upplevdes av de flesta bedömare som måttfulla genom att intresset för att inrätta fristående skolor ändå skulle vara tämligen begränsat. Detta gällde också de flesta av den svenska regeringens medlemmar.

Frågan behandlades efterhand som att detta primärt skulle handla om att ge föräldrar som önskade identitetsformerande processer grundade i religion och etnicitet ökat utrymme i fristående skolor, liksom att alternativ pedagogik (Waldorf och Montessori) skulle tillfredsställa andra föräldrars önskemål genom just en alternativ pedagogik. Här förekom också en kamp för att behålla skolor på landsbygden med bristfälligt elevunderlag genom att starta fristående skolor samt kooperativ av olika slag som också ville inrätta fristående skolor. Dessa krav kombinerades från regeringshåll med förslag om möjligheter till kulturell profilering inom den sammanhållna grundskolans ram. I propositionen om skolans utveckling och styrning (prop. 1988/89:4), inlämnad den 20 juli 1988 och som bland annat också handlade om möjligheten för skolor till kulturell profilering, föredragen av den kulturintresserade utbildningsministern Bengt Göransson och bifallen av riksdagen under tidig vår 1989 hette det att

Elevens och föräldrars önskemål om val av skola skall så långt detta är praktiskt och ekonomiskt möjligt tillgodoses. Det bör ankomma på kommunen att avgöra formerna för hur val av skola skall ske (Prop. 1988/89:4, s. 56).

I riksdagens skoldebatt våren 1989, närmare bestämt den 16 maj ett par månader efter bifallet till Prop. 1988/89:4, kunde dåvarande skolminister Göran Persson som svar på en interpellation från Lars Leijonborg (fp), om att föräldrars och elevens rätt att välja skola borde utvidgas och att föräldrars medverkan i och inflytande över skolarbetet borde öka, uttala följande:

När det först gäller möjligheterna att välja mellan olika skolor är den också efter riksdagsbeslutet begränsad. Det bör enligt min mening inte heller finnas en obegränsad sådan möjlighet. Det finns både praktiska och ekonomiska skäl för detta, men viktigare är att det också finns principiella skäl.

En av grundprinciperna i den svenska skolpolitiken är att elever med olika social bakgrund och olika förutsättningar skall gå i skolan tillsammans. Detta synsätt har legat till grund för uppbyggnaden av den obligatoriska skolan i Sverige ...

... Avsikten med förslagen i styrpropositionen var inte att gå ifrån denna princip. Jag är för min del inte heller beredd att medverka till en skolpolitik som under täckmanteln valfrihet åter skulle bygga på segregation och urval (Riksdagens prot. 1988/89:114, s. 71).

Men det systemskifte med betydande juridiska dimensioner som var på väg att förändra den svenska skolan, med hänvisningen till de internationella konventionernas positiva syn på föräldrarätten som tar form under sent 1980-tal, underbyggs och stöds av flera parallella, mycket starka strömningar, med potential för mer grundläggande förändringar. Dessa skall belysas i det följande.

Internationell restrukturering av den traditionella skolan

I två av västvärldens dominerande nationer utvecklas under 1980-talet ett starkt ifrågasättande av offentlig sektor och politikutrymme samt vad som karakteriserats som den internationella restruktureringen av den traditionella skolan genom utvecklingen i England under Thatcher 1979-1990 och i USA under Reagan 1981-1989. Under den andra hälften av 1980-talet arbetar den svenska maktutredningen i detta ljus och pekar ut vad som sägs vara ett (alltför) svagt föräldrainflytande i skolan och ett förespråkande av den 'lilla demokratin' samt, allra viktigast, framförandet av en individcenterad demokratiuppfattning med bas i individers rätt och frihet. Dessa rörelser innebär också en annan legitimitet och styrka i kraven på fristående skolor baserade på så kallad alternativ pedagogik som Waldorf och Montessori, på religiös samt språklig och etnisk grund – krav som ifrågasatte den allmänna kommunala skolan.

Maktutredningen som katalysator

Den inhemska kritiken mot socialdemokratin kom således också från den maktutredning (SOU 1990:44) som tillsatts av den socialdemokratiska regeringen 1985 och den kritiken kom att fungera som en viktig katalysator. Här framfördes således under utredningens gång stark kritik om bristande föräldrainsyn i skolan och i det avslutande betänkandet utmanade utredningen

de direktiv som utredningen hade att arbeta med. Dessa direktiv påstods uttrycka en samhällscentrerad demokratitradition där utgångspunkten är idén om ett suveränt folk med den enskilda individens roll som medlem i ett samhällskollektiv. Folket förutsattes, enligt maktutredningens tolkning av direktiven, ha en kollektiv identitet där beroendet och samhörigheten mellan samhällsmedlemmarna betonades.⁶ Utredningens alternativ var en individorienterad demokratitradition där utgångspunkten är idén om den suveräna individen som tar ansvar för sitt eget öde. Här framhävs den enskilda individens särart och friheten för alla att ordna sina egna förhållanden utifrån egna intressen och eget samvete.

Maktutredningens perspektiv hade en stark katalysatoreffekt med sin betoning på individens frihet, att fungera som en suverän individ som tar ansvar för sitt eget öde. Konsekvensen är att 'starka' individers beslut ges legitimitet, ett perspektiv som lyfts fram i utredningens betoning av att 'ta makten' i den lilla demokratin och göra fria val vad gäller skola för barnen etcetera. Maktutredningens utmaning av den samhällsorienterade demokratin och framhävandet av individens rätt bryter uppenbart med den 'svenska modellens' gemenskapstanke.

Likvärdighetsbegreppets förskjutning⁷

Ett centralt begrepp under grundskolans tre decennier, 1960-, 70 och 80-talen, är jämlikhet. Det är det begrepp som tillsammans med demokrati-begreppet karakteriserar grundskolans centrala ambition och kompletterar gemenskapstanken.

Efter en jämlikhetsoffensiv under sent 1960-tal så ersätts under 1970- och 80-talen jämlikhetsbegreppet successivt med det något svagare och för ut-tolkning öppnare begreppet likvärdighet på så sätt att kravet på jämlikhet som resultatjämlighet tonas ned. Likvärdighet och en likvärdig skola övertar dock i stora stycken jämlikhetsambitionen och likvärdighet betraktas som att skolan genom krav på gemensamma kurser och en gemensam referensram befördrar likvärdigheten. I en motion från moderaterna heter det också så sent som i slutet av 1970-talet att:

Mål och riktlinjer måste fastställas centralt, liksom också tim- och kursplaner, i syfte att *utbildningsväsendet* bevara en sådan grad av enhetlighet att alla kan erhålla en likvärdig utbildning oavsett var de bor (Mot. 1978/79:2631, s. 1).

Under 1980-talet kom likvärdighetsbegreppet emellertid att snarast användas för att för att beteckna skilda utbildningspolitiska alternativ. I expertutredningen DsU 1987:1 (du Rietz, Lundgren & Wennås) som utgjorde ett förberedelsearbete för kommande propositioner med nya idéer om ansvar och styrning på skolområdet utmanas begreppet likvärdighet och ges delvis

en ny innebörd. I en diskussion om kriterier på likvärdighet skriver utredarna att en likvärdig utbildning inte kan betyda att den skall vara likformig eftersom:

- olika elever har olika förmåga att tillgodogöra sig ett visst utbildningsmoment genomfört på en viss tid och med en viss metod,
- olika elever har olika intresse och fallenhet för olika utbildningsmoment (DsU 1987:1, s 34).

Under de sista åren på 1980-talet utvecklas en kamp om likvärdighetsbegreppets innebörd och ges i stort sett två skilda betydelser, en uttolkning med betoning på valfrihet och föräldrarätt som bygger på den individuella rätten, en tolkning som ställs i direkt kritik mot den tidigare uttolkningen som förespråkade enhetlighet, gemenskap och kompensation. Under 1990-talet fanns bägge uttolkningarna representerade, den första uttolkningen i borgerligt styrda kommuner och den tidigare i socialdemokratiskt styrda kommuner (för en utförligare analys, se Englund & Quennerstedt, 2008).

ÖVERGÅNGSPERIODENS KONSEKVENSER

Den andra hälften av 1980-talet och det tidiga 1990-talet innehåller således en mångfasetterad och allt tyngre kritik av och förändringskrav på den svenska grundskolan som tar form i såväl politiska fora som riksdagen som i media, primärt Dagens Nyheter (Wiklund 2006, 2012⁸). Flera aspekter av denna kritik kan relateras till den djupare förändring av grundskolans organisation och förutsättningar som är förankrad i föräldrarättens förstärkta auktoritet i utbildningsfrågor genom hänvisningen till FN-deklarationens artikel 26§3 och den uppföljande Europakonventionen som juridiskt bindande och därmed som latent påtryckningsmedel.

Därmed accepterades också successivt föräldrarättens starka ställning, vilket var ett centralt uttryck för hur en juridisk klausul ändrat förutsättningarna för det svenska skolsystemets uppbyggnad. Det något motvilliga definitiva och formella svenska godkännandet av Europakonventionen kom först 1995 att inkorporeras i svensk lag efter förarbete av den borgerliga regeringen till proposition (Prop. 1993/1994:117). Det successiva inrättandet av fristående skolor växte ändå i en relativt långsam takt under 1990-talet, en period som också präglades av utarbetandet och mottagandet av en ny läroplan, Lpo 94, som blev resultatet av läroplanskommitténs (SOU 1992:94) arbete. Den parallellt arbetande betygsberedningen (SOU 1992:86), lade tillsammans med läroplanskommittén en ny grund för det svenska skolsystemets fortsatta utveckling utifrån de nya förutsättningar som nu gällde.

Men hur skall man förstå det gnisslande 'samspelet' mellan dessa bägge utredningar i relation till det perspektiv som här målats upp? Läroplansbetänkandet innehåller alldeles uppenbart flera olika, delvis mot varandra motsägande perspektiv genom bildningsperspektivet, den uttalade mål- och resultatstyrningen, kunskapsanalysen samt det internationella perspektivet. Men allvarligare var relationen till betygsberedningen som lade en ny grund för betygssystemet genom att hävda ett resultatansvar för skolan som läroplanskommitténs medlemmar inte kunde instämma i (SOU 1992:94, s. 121):

Godkändnivån i de olika ämnena i årskurs 9 – avgångsbetyget – är den nivå som krävs för att kunna förstå, fungera och verka i vårt samhälle samt för att kunna orientera sig i omvärlden (SOU 1992:86, s. 67).

Som Magnus Hultén (2015, 19/11) påvisar i en analys så innebar detta förslag att elever skulle vara godkända i alla ämnen för att kunna gå vidare till gymnasieskolan. En viktig konsekvens av detta förslags förverkligande innebar att många elever inte kunde studera vidare och riskerade att ställas utanför flera av samhällets förmåner. Den nämnda betygspolitiken innebar också att det var den kvantitativa och mer eller mindre absoluta synen på kunskap som här tog form, ett essentialistiskt, hierarkiskt och mätbart kunskapsbegrepp med en tydlig gränssättning mellan godkänd och underkänd. Dessutom bör nämnas hur Ulla Tillander från KDS i inledningen till läroplanen om "Skolans värdegrund och uppdrag: Grundläggande värden" där uppgifterna för skolan "att förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på", får igenom en omdiskuterad mening som också kan ses som ett uttryck för vördnaden av det kristna arvet. Förutom framlyftningen av den demokratiska värdegrunden så heter det beträffande de värden som skolan skall gestalta och förmedla, att skolan gör det i "överensstämmelse med en etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism ... genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande"⁹:

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (1985:110) slår fast att verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap.2§).

Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatt är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse

med en etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.

Undervisningen i skolan skall vara icke-konfessionell.

Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet (Lpo 94, s. 3).

Sammantaget kan här sägas att Lpo 94 liksom läroplansbetänkandet innehåller flera olika, i förhållande till varandra, motsägande strävanden. Detta är i sig inte direkt förvånande då denna läroplan liksom de tidigare läroplanerna är uttryck för politiska kompromisser (jfr Englund 1986/2005) med utrymme för olika tolkningar. Lpo 94 går dock mycket långt i detta avseende (Englund, 1996) och lämnar över konkretiseringen till andra som kommuner (beträffande fristående skolor), rektorer och lärare men också föräldrar. I rättighetstermer, hävdade undertecknad att den dåvarande utvecklingen innebar ett första steg i:

upplösningen av den för alla gemensamma skolan – att skolan som medborgerlig social rättighet är utmanad av föräldrars civila rättighet att organisera och kontrollera skolgången för sina barn. Implikationerna är långtgående genom att den uppväxandes medborgerliga rätt därmed avsevärt försvagats. Ett exempel är rätten att få ta del av skilda synsätt och inte utsättas för någon specifik livssyn (Englund, 1996, s. 206).

Men vilka var då, i detta sammanhang, konsekvenserna av att FN:s Konvention om barnets rättigheter 1989 ratificerades av Sverige 1990, dock inte med samma juridiska status som Europakonventionen, en konvention som vi vet fanns där latent enligt vad som tidigare analyserats? Vad gäller utbildningens och undervisningens utformning kan konstateras att föräldrarätten med sin juridiska status förankrad i Europakonventionen var starkare än konventionen om barnets rättigheter, vilket innebar ett dilemma som blottades betydligt senare.

Dilemmat – om uttolkningen av relevanta konventionstexter

Europakonventionens artikel 2 – Rätt till undervisning:

Ingen får förvägras rätten till undervisning. Vid utövandet av den verksamhet som staten kan ta på sig i fråga om utbildning och undervisning skall staten respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse.

När Sverige ratificerade Europakonventionen 1995 reserverade man sig samtidigt mot Europakonventionens skrivning om innebörden i nämnda artikel 2.

Det råder således en uppenbar spänning mellan uttolkningen av Europakonventionen och Konventionen om barnets rättigheter när det kommer till konkreta frågor som fristående skolors förankring i konfessionalism och rätten för föräldrar att överföra religiösa värderingar till sina barn via skolan. Å ena sidan kan fristående skolor uppfattas som ett direkt komplement till föräldrars, familjens överföring av religiösa värderingar av mer eller mindre fundamentalistiskt slag, en överföring av värderingar som kan uppfattas som indoktrinerande. Detta gäller såväl kristet fundamentalistiska skolor som islamiska och andra. Å andra sidan heter det i Konventionen om barnets rättigheter att konventionsstaterna ”skall respektera barnets rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet” men också ”respektera föräldrarnas och i förekommande fall, vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter att på ett sätt som är förenligt med barnets fortlöpande utveckling ge barnet ledning då det utövar sin rätt” (FN:s konvention om barnets rättigheter, Artikel 14, s. 2, s. 8).

Ann Quennerstedt (2011a, 2011b)¹⁰ visar att frågan om föräldrarätt kontra barns rätt beträffande utbildningens innehåll och utformning ej ställdes på sin spets under arbetet med Konventionen om barnets rättigheter genom att artikel 28 endast kom att uttrycka barns rätt till utbildning medan föräldrarätten försvann därifrån. På så sätt erbjöds andra tolkningsmöjligheter än Europakonventionens tämligen ensidiga företräde för föräldrarätten.

Vad gäller sammanvägningen av de båda konventionerna och deras applicering i Sverige, framför allt vad gäller överföring av religiösa värderingar, har de dock inte på allvar diskuterats och prövats offentligt sedan de två utredningar under 1990-talets andra hälft som gjorde detta och som utgör det mest aktuella materialet i frågan: SOU 1997:116 *Barnets bästa i främsta rummet* (Barnkommitténs slutbetänkande) och SOU 1998:113 *I God Tro – samhället och nyandligheten* (Krisstödsutredningens betänkande). I dessa utredningar framgår att barnets rättigheter för första gången ges en självständig betydelse av Barnkommittén som betonar statens ansvar att ”tillförsäkra barnet en rätt att delta i beslut som rör dess utbildning” (SOU 1997:116, s. 280), och med stöd i en uttolkning gjord av den Europeiska kommissionen för mänskliga rättigheter att ”föräldrars övertygelse endast kan respekteras i den mån den inte står i konflikt med barnets grundläggande rätt till utbildning” (SOU 1997:116, s. 220; se vidare Quennerstedt, 2011b, s. 182). Denna tydliga motsättning har dock inte på allvar ställts till offentlig beskådan och genomlysning även om flera politiker som Jan Björklund och den dåvarande ordföranden för Lärarnas riksförbund Mette Fjelkner tagit avstånd från religiösa fristående skolor och utvecklat en argumentation för en

pluralistisk allmän utbildning (se vidare Englund, 2011, kapitel 8 och 10; se även Englund 2010 och kommande).

Som Quennerstedt (2011b) likaledes understryker med utgångspunkt från Krisstödsutredningen (SOU 1998:113) så framträder i denna utredning ett perspektiv som i hög grad tar ställning för barns rätt:

Hänsynen till föräldrarnas religiösa eller filosofiska åskådning har inte ansetts hindra, att undervisningen förmedlar objektiv, kritisk och pluralistisk kunskap i religion och filosofi och därtill hörande ämnen. Vad staten inte får, är att tillåta indoktrinering mot föräldrarnas religiösa övertygelse. (SOU 1998:113, s. 338)

Krisstödsutredningen hävdar också att tillkomsten av Konventionen om barnets rättigheter flyttat ”tyngdpunkten från föräldrarnas övertygelse till barnets egna åsikter och rättigheter” (SOU 1998:113, s. 338). Quennerstedts (2011b) slutsats förtjänar att upprepas, nämligen att dessa båda utredningar snarast använder sig av den uttolkning som görs av den Europeiska kommissionen för mänskliga rättigheter och att denna uttolkning innebär att barnets rätt till en pluralistisk utbildning sätts före föräldrarätten.

En central aspekt och möjlig förklaring till att frågan inte prövats på allvar efter 1998 vad gäller relationen mellan Europakonventionen och Konventionen om barnets rättigheter, är att den förstnämnda, Europakonventionen, som nämnts inkorporerades med svensk lag 1995 via proposition 1993/94:117. Den blev juridiskt bindande genom att dess bestämmelser också tog form som svensk lag (jfr Schiratzki 2006). Inkorporeringen innebär att den mening som Sverige tidigare (1953) reserverat sig emot, den mening som innebär att ”respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse”, nu godkändes.

Existerar därmed två olika tolkningar i det svenska samhället vad gäller föräldrarätt versus barns rätt angående hur religionsfriheten skall uttolkas när det kommer till utbildning? Är det föräldrars rätt att tillförsäkra sina barn inte bara en uppfostran utan också en utbildning och undervisning, genom exempelvis en fristående religiöst grundad fristående skola, som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa övertygelse? Eller är det, i enlighet med den uttolkning som den Europeiska kommissionen för mänskliga rättigheter gör och som vidareförs i nämnda två svenska utredningar efter ratificeringen av Europakonventionen, barnets rätt till en pluralistisk utbildning, utan att föräldrarna på ett avgörande sätt skall kunna påverka densamma, som skall gälla?

Det verkar inte som att de båda tolkningarna uttalat ställts mot varandra sedan dess. Samtidigt kan konstateras att Europakonventionen, och speciellt

sedan dess andra mening godkänts som svensk lag, står över och mer eller mindre ogiltigförklarar eller åtminstone försvagar konventionen om barnens rättigheter trots de nämnda uttolkningarna i de bägge nämnda utredningarna. Om detta är en riktig slutsats måste konventionen om barnets rättigheter ges laglig och likartad status som Europakonventionen för att de båda rättighetsprinciperna på allvar skall kunna ställas mot varandra och prövas.

Den ovan skisserade situationen kan vara en delförklaring till att frågan om föräldrarätt kontra barns rätt inte prövats på allvar under de senaste decennierna samtidigt som föräldrarätten i princip kunnat utnyttjas tämligen långtgående och att barnets rätt till självständig utveckling varit en tämligen svag motkraft. Enligt Wahlström (2011c) står det exempelvis klart att föräldrarätten i motioner från det Kristdemokratiska partiet under 2000-talet understrukits allt kraftfullare som underliggande legitimerande kraft för religiöst fostrande fristående skolor.

Om hänvisningen till nämnda internationella konventioner innebar en renässans för en juridisk dimension som också öppnade för ett juridiskt präglat språkbruk så kan noteras hur den juridiska aspekten efter detta genombrott successivt kommer att göra insteg i flera olika områden, varav några här skall belysas, med betydande konsekvenser.

ORSAKER TILL DEN MER GENERELLT ÖKADE JURIDIFIERINGEN AV SVENSK SKOLA UNDER 2000-TALET OCH NÅGRA KONSEKVENSER

Om 1990-talet i praktiken innebar en begynnande implementering av den nya läroplanen och det nya betygssystemet så kan sägas att detta decennium för skolans del också innebar en samtidig spänning mellan dels de olika perspektiv som läroplansbetänkandet presenterat och dels mellan de båda nämnda auktoritativa texterna – läroplansbetänkandet och betygsberedningens betänkande. Implementeringen lämnades i hög grad över till kommunerna, som via kommunaliseringsreformen nu fick ett helt annat ansvar än tidigare, samt rektorer och lärare på de enskilda skolorna. Denna fas samspelade i sin tur med en kraftig ekonomisk kris (jfr Ringarp, 2011).

Åren runt 2000 kom också rapporter om en begynnande nedgång i skolresultat, med det nya språkbruket, bristande måluppfyllelse. Rapporterna från PISA, TIMMS och PIRLS skakade om den svenska skoldebatten.

Ett svar var inrättandet av en utbildningsinspektion inom ramen för Skolverket 2003. Medan inrättandet av denna inspektion av den då sittande socialdemokratiska regeringen fokuserade elevers rättssäkerhet och den likvärdiga rätten till kunskapsutveckling innebar inrättandet av en ny myndighet, Statens skolinspektion 2008, av den borgerliga regeringen en explicit förstärkning med ökad kontroll och systematisk kvalitetsvärdering av skolor med en starkare juridisk karaktär (SOU 2007:28, SOU 2007:101).

Lindgren, Hult, Segerholm och Rönnberg (2012) anför i sin analys av de olika roller som inspektionen intagit under denna tid en förståelse av ”this process as an example of ’juridification’ (Teubner, 1987, Blichner & Molander 2008; jfr Bergh 2010), a concept that refers to a general increase in legal and regulative processes in society” (Lindgren et al., 2012, s. 584). Här kan jämförelser göras med *Utbildning & Demokrati* 23(1) Skolinspektion som styrning, och 25(1) Juridifieringen av skolan. Under senare år har också en starkt växande forskning om skolans juridifiering presenterats i ett flertal sessioner på den senaste NERA-konferensen i mars 2018 samt i en avhandling (Novak, 2018).

Ett annat exempel på juridifiering av skolan är den starka betoningen av elevers individuella rättigheter inom likabehandlingsområdet genom Barn- och elevskyddslagen 2006 (SFS 2006:67) som vuxit fram ur mobbningsdebatten och diskussionen om nödvändigheten av rättslig reglering för enskilda elever att efter juridisk prövning kunna få skadestånd. Lagen innebär en delvis annan och förstärkt roll för skolans huvudmän, rektorer och för lärare som har att förhålla sig till relationer mellan elever och exempelvis om att nödvändigt anmäla vissa händelser etcetera (jfr Arneback, 2012). Sammantaget sker här en språklig förskjutning av värde- och värdegrundsbegreppet från ett positivt främjande språk till ett negativt, juridiskt laddat språk (jfr Bergh & Arneback, 2016; Englund & Englund, 2013).

Konsekvenser av det fria skolvalet/koncernerna: Den organisatoriska differentieringens återkomst

Den kanske mest omvälvande förändringen av det svenska skolsystemet under senare tid är ändå den specifika juridifierade exploateringen av föräldrarättens fria val av skola som samtidigt och delvis är ett svar på den kris som den svenska skolan hamnade i ett par år in på 2000-talet med rapporterna från TIMSS 2003, PIRLS 2006 och PISA 2009 och 2012. Orsakerna till nedgången i skolresultat uppfattades och förklarades på skilda sätt samtidigt som inrättandet och den snabba tillväxten av friskolekoncerner successivt bröt sönder den svenska modellen med socialt sammanhållna skolklasser. I dessa sammanhållna klasser samsades under grundskoletiden elever med olika prestationsnivåer i samma klasser till skillnad från den nu snabbt framväxande modellen med hög- och medelpresterande elever avskilda från lågpresterande. Det var också genom det fria skolvalet som nedgången kunde påvisas hänga samman med just denna nya modell där de lågpresterande blev kvar i skolor och skolklasser med övervägande lågpresterande (*Utbildning & Demokrati* 22(3) 2013 Kan vi lita på PISA?). Som tydligt påvisats i såväl tidigare som aktuell skolforskning så samspelar föräldrars utbildning positivt med barnens skolprestationer och det främsta

motmedlet mot segregationen har åtminstone tidigare visat sig vara en blandning av elever med olika prestationsnivåer.

Tre skolkoncerner samlar idag stora elevgrupper och gör samtidigt stora vinster då skolpengsfinansieringen skapar överskott genom låg lärartäthet, selektivt elevurval etcetera. Kunskapsskolan, med startår 2000, har idag omkring 13 000 elever i 29 grundskolor och 7 gymnasieskolor med målsättning att vara den bästa skolan i kommunen. Kunskapsskolans skolenheter har ett utpräglat likartat arbetssätt i de olika skolorna, vilket innebär en viktig besparande funktion. Internationella Engelska Skolan (IES) startade 1993 och har idag omkring 21 400 elever i 30 skolor. Koncernens vinst var helåret 2016/17 152 miljoner med 45,7 miljoner i vinstutdelning (Dagens Nyheter, 2017-08-23). Den största koncernen, Academedia, har drygt 65 000 barn och elever på sina förskolor, grund- och gymnasieskolor (Dagens Nyheter, 2017-02-08). Skolkoncernerna lockar främst privat över- och medelklass, men också offentliganställda föräldrar med högre utbildning och deras barn från flera olika sociala skikt med inriktning mot framtida yrkeskarriärer via traditionell skolning och höga betyg – betyg med i efterhand påvisad, successiv betygsinflation på just nämnda skolor.¹¹

Vad innebär denna omvälvning av skolsystemet för den pedagogiska forskningen? Ja, omvälvningen är knappast ett resultat av rekommendationer från pedagogiska forskare även om undantag existerar. Omvälvningens startpunkter är primärt producerade av Dagens Nyheters mångåriga kritik av socialdemokratisk skolpolitik ursprungligen formulerad av den dåvarande chefredaktören Hans Bergströms kampanj på DN:s ledarsidor (jfr Englund, 1996; Wiklund, 2006, 2012) och hustruns, Barbara Bergström, insats som grundare av IES och de borgerliga partiernas skolpolitik utan något starkare motstånd från socialdemokratin.

Skolegregationen innebär primärt att de lågpresterande blir kvar i den allmänna kommunala (förorts)skolan, utan medel- och framför allt högpresterande elever. Den positiva kamrateffekten är därmed starkt försvagad genom skolklasser och skolor där lika söker lika, en organisatorisk differentiering verkställd genom föräldrars val (och icke-val) utifrån specifika politiska förutsättningar.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Är juridifieringen av skolan av ondo eller är det en sund utveckling? Det är ingalunda givet vilka juridifieringens konsekvenser är. I ett längre historiskt perspektiv har juridifieringen av relationerna mellan människor genom utvecklingen av medborgerliga fri – och rättigheter i stort givetvis varit positiv, men som påvisats så kan föräldrarätten begränsa ett barns fria utveckling. Som den tyska sociologen Jürgen Habermas (1981/1987) har påpekat i sin analys av fyra stadier i denna utveckling så är en viktig

komponent i det fjärde stadiet, den demokratiska välfärdsstatens stadium, tillväxten av professionella som bärare av detta stadium. Föräldrarätten med det fria skolvalet har också, som den svenska nutidshistorien visar, varit ett viktigt hinder för att skapa och upprätthålla ett jämlikhetssyftande skolsystem. Juridifiering av skolans verksamhet genom gränssättande av olika slag, som exempelvis Barn- och elevskyddslagen, kan vara positiv men även begränsande för det professionella utövandet. Om den demokratiska välfärdsstaten som redan Durkheim (1899/1957/2001), liksom Habermas antog, bärs upp av professionella (lärare) så riskerar en juridifiering att begränsa det professionella yrkesutövandet av lärarna om de juridiska regleringarna inkräktar på normgivande relationer, likväl som juridifieringen i andra avseenden kan vara ett stöd för de professionella. Spänningen mellan juridifiering och lärares professionalism torde vara en av framtidens svåra avvägningsfrågor (jfr Bergh & Arneback, 2016).

NOTER

¹ Terminologin 'utbildningspolitiskt systemskifte' introduceras i Englund 1992 som är första artikel i det första numret av *Utbildning och Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*. Från och med 1999, volym 8, är tidskriftens säte Örebro universitet och benämns *Utbildning & Demokrati*. I år, 2018 volym 27.

² För en utförlig analys av tillkomsten och betydelsen av Lgr 80, se Englund, 1994.

³ Detta avsnitt utnyttjar sekundärlitteratur som analyserat 1980-talets skolpolitik som Bergström (1993), Englund (1996), Schüllerqvist (1996), Sköndahl (2008) och Wahlström (2002).

⁴ Exempelvis av Alf Svensson i teknisk valsamverkan med centerpartiet, mot. 1986/87: Ubu244 och Carl Bildt, mot. 1986/87: Ubu 6812.

⁵ Detta avsnitt utnyttjar material från det vetenskapsrådsfinansierade projektet med antologin *Utbildning som medborgerlig rättighet – föräldrarätt eller barns rätt eller ....* (Englund, 2011, med kapitel skrivna av förutom Englund, även Roth, 2011 och Wahlström, 2011a, 2011b).

⁶ Vad som tenderade att försvinna i denna karakteristik av det samhällsorienterade demokratiidealet var att detta – inte bara retoriskt – också syftade till större frihet för varje individ genom att betona jämlika förutsättningar som villkor för demokrati och kollektiv frihet.

⁷ Detta avsnitt utnyttjar material från Englund & Quennerstedt (2008): *Vadå likvärdighet? Studier i utbildningspolitisk språk användning*. Slutrapport från det vetenskapsrådsfinansierade projektet med samma namn.

⁸ Wiklund (2012) utarbetades inom det riksbanksfinansierade projektet *Den goda läraren* (se Englund, 2012).

⁹ Nämnas bör att den inledande texten till Lpo 94 i hög grad följer den borgerliga regeringens tilläggsdirektiv till Läroplanskommittén (SOU 1992:94 Bil. 2 s. 330).

¹⁰ Detta avsnitt utnyttjar material från antologin *Utbildning som medborgerlig rättighet – föräldrarätt eller barns rätt eller ....* (Englund, 2011), primärt med kapitel skrivna av Ann Quennerstedt och Ninni Wahlström.

¹¹ I en aktuell rapport av Vlachos (2018) beträffande betygsättning vid de tre nämnda skolkoncernerna och övriga fristående skolor sammanfattar författaren på följande sätt: ”Alla friskolegrupper sätter genomgående högre betyg än kommunala skolor efter att hänsyn tagits till resultaten på de nationella proven. Skolor tillhörande IES och Kunskapsskolan utmärker sig särskilt i detta avseende. Skillnaderna är dessutom oftast större när mer tillförlitliga prov används för att fånga elevernas kunskapsnivå” (se https://www.ifn.se/publikationer/working_papers/2018/1217).

REFERENSER

- Algotsson, K-G. (1975). *Från katekestvång till religionsfrihet. Debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*. Uppsala: Rabén & Sjögren.
- Arneback, E. (2012). *Med kränkningen som måttstock: om planerade bemötanden av främlingsfientliga uttryck i gymnasieskolan* (Doktorsavhandling). Örebro: Örebro Studies in Education 34.
- Ball, S. & Larsson, S. (Red.) (1989). *The struggle for democratic education: Equality and participation in Sweden*. London: Falmer press.
- Bergh, A. (2010). *Vad gör kvalitet med utbildning? Om kvalitetsbegreppets skilda innebörder och dess konsekvenser för utbildning* (Doktorsavhandling). Örebro: Örebro Studies in Education 29.
- Bergh, A. & Arneback, E. (2016). Hur villkorar juridifieringen lärarprofessionens arbete och skolans kunskaper och värden? *Utbildning & Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 25(1), 11-31.
- Bergström, G. (1993). *Jämlikhet och kunskap – socialdemokratisk skolpolitik 1975-1990*. Stockholm: Stehag Symposion.
- Blichner, L. & Molander, A. (2008). Mapping juridification. *European Law Journal*, 14(1), 36-54.
- Bobbio, N. (2000). *Rättigheternas epok*. Göteborg: Daidalos.
- Dagens nyheter (2017-02-08) ”Friskolekoncern ökar vinsten”.
- Dagens nyheter (2017-08-23) ”Ökad vinst för Engelska skolan”.
- DsU 1987:1. *Ansvarsfördelning och styrning på skolområdet*. Ett beredningsunderlag utarbetat inom Utbildningsdepartementet av Lars du Rietz, Ulf P. Lundgren och Olof Wennås.
- Durkheim, E. (1899/1957/2001). *Professional ethics and civic morals*. London: Routledge.
- Englund, A-L. & Englund, T. (2013). *Hur realisera värdegrunden? Historia, olika uttolkningar: vad är värdegrundsstärkande?* Örebro: Örebro universitet. Rapporter i pedagogik 17.

- Englund, T. (1986/2005). *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*. Göteborg: Daidalos.
- Englund, T. (1989). Educational conceptions and citizenship education. I S. Ball & S. Larsson (Red.). *The struggle for democratic education: Equality and participation in Sweden* (s. 32-66). New York: Falmer P.
- Englund, T. (1992): Utbildningspolitiska vägval – förändrade förutsättningar för skola och didaktik. *Utbildning och demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 1(1), s. 26-43.
- Englund, T. (1993). *Utbildning som "public good" eller "private good" – svensk skola i omvandling?* Uppsala: Pedagogisk forskning i Uppsala 108.
- Englund, T. (1994). *Skola för demokrati? Boksut över ett svunnet 80-tal och en demokratiskt syftande läroplan – Lgr 80. En kommenterad dokumentation av tio texter*. Pedagogisk forskning i Uppsala 115.
- Englund, T. (Red.) (1996). *Utbildningspolitiskt systemskifte?* Stockholm: HLS Förlag.
- Englund, T. (2009). The general school system as a universal or a particular institution and its role in the formation of social capital. *Scandinavian Journal of Educational Research* 53(1), 17-33.
- Englund, T. (2010). Questioning the parental right to educational authority – arguments for a pluralist public education system. *Educational Inquiry*, 1(3), 235-258.
- Englund, T. (Red.) (2011). *Utbildning som medborgerlig rättighet. Föräldrarätt eller barns rätt eller...?* Göteborg: Daidalos.
- Englund, T. (Red.) (2012). *Föreställningar om den goda läraren*. Göteborg: Daidalos.
- Englund, T. (kommande). Föräldrarätten och barns rätt till en pluralistisk utbildning. I M.von Wright & T. Kvernbekk (Red.). *Barn og deres voksne*. Oslo: Cappelen Damm.
- Englund, T. & Quennerstedt, A. (Red.) (2008). *Vadå likvärdighet? Studier i utbildningspolitisk språkanvändning*. Göteborg: Daidalos.
- Europarådet (2013). Europiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna. Ändrad genom protokoll nr 11 och 14 med protokoll 1, 4, 6, 7, 12, 13 och 16. Strasbourg: Council of Europe. Hämtad från: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SWE.pdf
- Förenta nationerna (1948). *Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna*. I FN:s konventioner om Mänskliga rättigheter (s. 3-7). Hämtad från: <https://www.regeringen.se/4a9fab/globalassets/regeringen/bilder/kulturdepartementet/demokrati-och-mr/mr-sidorna/fns-konventioner-om-manskliga-rattigheter.pdf>
- Förenta Nationerna (1989). *Konvention om barnets rättigheter*. I FN:s konventioner om Mänskliga rättigheter (s. 90-106). Hämtad från: <https://www.regeringen.se/4a9fab/globalassets/regeringen/bilder/kulturdepartementet/demokrati-och-mr/mr-sidorna/fns-konventioner-om-manskliga-rattigheter.pdf>

- mentet/demokrati-och-mr/mr-sidorna/fns-konventioner-om-manskliga-rattigheter.pdf
- Habermas, J. (1981/1987). *The Theory of Communicative Action. Vol 2: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon Press.
- Hultén, M. (2015, 19/11). Var går gränsen? Det är dags att diskutera grunderna i dagens betygssystem [Blogginlägg]. *Skola och samhälle*. Hämtad från: <http://www.skolaochsamhalle.se/flode/skolpolitik/magnus-hulten-var-gar-gransen-det-ar-dags-att-diskutera-grunderna-i-dagens-betygssystem/>
- Liedman, S-E. (1983/1986). Kunskaper och kontroverser. I J. Naeslund (Red.). *Kunskap och begrepp* (s. 9-22). Stockholm: Liber.
- Lindgren, J., Hult, A., Segerholm, C. & Rönnerberg, L. (2012). Mediating school inspection. *Education Inquiry*, 3(4), 569-590.
- Lpo 94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet
- Marshall, T. H. (1949/1991). *Citizenship and social class*. Cambridge: Cambridge University press.
- Motion 1978/79:2631. *Med anledning av proposition 1978/79:180 om läroplan för grundskolan m.m.*
- Novak, J. (2018). *Juridification of educational spheres. The case of Swedish school inspection*. Uppsala: Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Educational Sciences 13.
- Proposition 1953:32. *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående ratifikation av tilläggsprotokoll till Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna; given Stockholms slott den 16 januari 1953.*
- Proposition 1988/89:4. *Om skolans utveckling och styrning*.
- Proposition 1993/94:117. *Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor*.
- Quennerstedt, A. (2011a). Barns och föräldrars rättigheter i utbildning – en balansakt i Konventionen om barnets rättigheter. I T. Englund (Red.). *Utbildning som medborgerlig rättighet. Föräldrarätt eller barns rätt eller ...?* (s. 53-78). Göteborg: Daidalos.
- Quennerstedt, A. (2011b). Relationen mellan barns och föräldrars rättigheter i den svenska barnrättspolitiken. I T. Englund (Red.). *Utbildning som medborgerlig rättighet. Föräldrarätt eller barns rätt eller ...?* (s. 169-196). Göteborg: Daidalos.
- Riksdagens protokoll 1988/89:114. Tisdagen den 16 maj.
- Ringarp, J. (2011). Professionens problematik. Lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling. Göteborg: Makadam

- Roth, K. (2011). Artikel 26: Ett principiellt yttrande om utbildning. I T. Englund (Red.). *Utbildning som medborgerlig rättighet. Föräldrarätt eller barns rätt eller ...?* (s. 17-32). Göteborg: Daidalos.
- Schiratzki, J. (2006). *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Schüllerqvist, U. (1996). Förskjutningen av svensk skolpolitisk debatt under det senaste decenniet. I T. Englund (Red.). *Utbildningspolitiskt systemskifte?* (s. 44-106). Stockholm: HLS förlag.
- SFS 2006:67. *Lag om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Sköndahl, L-G. (2008). *Fristående skolor. Socialdemokraternas inställning till fristående skolor*. Luleå: Luleå tekniska universitet, Institutionen för industriell ekonomi och samhällsvetenskap: D-upsats i historia.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*. Stockholm: Allmänna förl.
- SOU 1992:86. *Ett nytt betygssystem*. Stockholm: Allmänna förl.
- SOU 1992:94. *Skola för bildning*. Stockholm: Allmänna förl.
- SOU 1997:116. *Barnets bästa i främsta rummet*. Barnkommitténs slutbetänkande. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1998:113. *I god tro. Sambället och nyandligheten*. Krisstödsutredningens betänkande. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:28. *Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan. Förslag till nytt mål- och uppföljningssystem*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:101. *Tydlig och öppen. Förslag till en stärkt skolinspektion*. Stockholm: Fritzes.
- Teubner, G. (1987). Juridification, concepts, aspects and solutions. I G. Teubner (Red.). *Juridification of social spheres. A comparative analysis in the area of labor, corporate antitrust and social welfare Law* (s. 3-48). Berlin: De Gruyter.
- Utbildning & Demokrati* (2013). 22(3) Tema: Kan vi lita på PISA?
- Utbildning & Demokrati* (2014). 23(1) Tema: Skolinspektion som styrning
- Utbildning & Demokrati* (2016). 25(1) Tema: Juridifieringen av skolan.
- Vlachos, J. (2018). Trust-based evaluation in a market-oriented school system. Stockholm: Nationalekonomiska institutionen vid Stockholms universitet och Institutet för näringslivsforskning (IFN) Working Paper no. 1217
- Wahlström, N. (2002). *Om det förändrade ansvaret för skolan. Vägen till mål- och resultatstyrning och några av dess konsekvenser*. Örebro: Örebro Studies in Education 3.
- Wahlström, N. (2011a). Rätten till undervisning – Europakonventionens svåra fråga. I T. Englund (Red.). *Utbildning som medborgerlig rättighet. Föräldrarätt eller barns rätt eller ...?* (s. 33-52). Göteborg: Daidalos.

- Wahlström, N. (2011b). Internationella konventioner och debatten om fristående skolor i Sverige. I Tomas Englund (Red.). *Utbildning som medborgerlig rättighet. Föräldrarätt eller barns rätt eller ...?* (s. 87-127). Göteborg: Daidalos.
- Wahlström, N. (2011c). Om rätten till undervisning – diskursiva omförhandlingar på tre arenor i svensk utbildningspolitik. I T. Englund (Red.). *Utbildning som medborgerlig rättighet. Föräldrarätt eller barns rätt eller ...?* (s. 143-167). Göteborg: Daidalos.
- Wahlström, N. & Quennerstedt, A. (2011). I mellanrummet mellan universell och nationell lag. I T.Englund (Red.). *Utbildning som medborgerlig rättighet. Föräldrarätt eller barns rätt eller ...?* (s. 129-141). Göteborg: Daidalos.
- Wiklund, M. (2006). *Kunskapens fanbärare: Den goda läraren som diskursiv konstruktion på en mediearena* (Doktorsavhandling). Örebro: Örebro Studies in Education 17.
- Wiklund, M. (2012). Konstruktioner av den goda läraren i Dagens Nyheter på 1990-talet: En fråga om utbildningspolitisk medialisering. I T. Englund (Red.). *Föreställningar om den goda läraren* (s. 179-198). Göteborg: Daidalos.